

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Топчія Василя Васильовича на дисертацію Бовнегри Ірини Василівни «Процесуальна діяльність адвоката в стадії підготовчого судового провадження», представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право

Ступінь актуальності обраної теми

Важливість гарантування державою права на професійну правничу допомогу кожному, що передбачено статтею 59 Конституції України обумовлює, зокрема, потребу в удосконаленні національного кримінального процесуального законодавства, у тому числі за напрямками: гарантій судового захисту та права на професійну правничу допомогу для кожного учасника кримінальних процесуальних відносин; дотримання принципу незалежності адвокатів як одного з необхідних елементів незалежності системи правосуддя (стор. 3 дисертації), які справедливо відносяться авторкою представленого дисертаційного дослідження до ключових.

Так, виходячи з сучасних тенденцій розвитку вітчизняного і зарубіжного кримінального процесуального права, аналізуючи проблемні питання здійснення незалежної професійної діяльності адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту, слід зауважити, що нагальна потреба наукового визначення та формально-юридичного структурованого закріплення інституту процесуальної діяльності адвоката в підготовчому судовому провадженні суттєво зросла за останнє десятиріччя та набула актуальності.

Разом з цим, точкові зміни проведені законодавцем в межах конституційно-правової реформи у червні 2016 року на цей час, не набули системного відображення, насамперед, в кримінальному процесуальному законодавстві, що певною мірою вплинуло на процесуальне становище осіб, які потребують правничої допомоги, та підвищило очікування щодо розроблення

пропозицій до чинних нормативно - правових актів суб'єктами законодавчої ініціативи, спрямованих на судовий захист прав таких осіб, у тому числі, через оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади (ст. 55 Конституції України).

Водночас, актуальність обраної теми для теорії кримінального процесу обумовлена відсутністю опублікованих наукових праць, в яких комплексно досліджуються теоретичні та правові основи процесуальній діяльності адвоката в стадії підготовчого судового провадження, та потребою сучасного наукового узагальнення існуючих окремих розробок, що в різних аспектах висвітлюють зазначені питання.

Саме тому, враховуючи вищесказане, а також потребу та важливість подальшого системного вивчення проблемних питань, які виникають в процесуальній діяльності адвоката та вирішуються в стадії підготовчого судового провадження, що пов'язано з необхідністю розроблення напрямків їх наукового дослідження та нормативно - правового врегулювання, актуальність теми дисертаційного дослідження Бовнеги Ірини Василівни не викликає сумнівів як у науковому, теоретичному, так і у практичному аспектах.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Робота виконана у Національній академії внутрішніх справ та узгоджується з Пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, визначеними Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (затверджена постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12-21), Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затверджених наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454, Основними напрямками наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки,

схваленими Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 21 грудня 2020 року № 23).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 12 грудня 2020 року № 22) та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 705, 2020 рік).

Дисертаційне дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукового діалектико-матеріалістичного методу пізнання соціальних явищ і процесів та комплексного застосування історико-правового, порівняльно-правового, формально-логічного, соціологічного та інших методів з урахуванням визначеної авторкою мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета.

В цілому, дисертаційне дослідження висвітлило і вирішило низку теоретичних та практичних проблем процесуальної діяльності адвоката в стадії підготовчого судового провадження, дозволило сформулювати обґрунтовані пропозиції, спрямовані на удосконалення кримінального процесуального законодавства України, побудувати належний фундамент для подальших наукових пошуків.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Ціла низка результатів і висновків, які з них слідують були отримані авторкою дисертаційного дослідження вперше і мають високий ступінь наукової новизни, а саме:

– обґрунтовано необхідність нормативної регламентації в нормах КПК України визначення терміна «адвокат» як фізичної особи, яка на підставах і в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і КПК України, здійснює захист, представництво й надає інші види

правничої допомоги клієнтам – фізичним та юридичним особам, які є учасниками кримінального провадження;

– аргументовано доцільність закріплення в КПК України спеціальних процесуальних прав адвоката, тобто тих процесуальних прав, які не реалізує безпосередньо особа, яку він захищає або представляє, або надає інші види правничої допомоги, які необхідні адвокату для виконання покладених на нього функцій та завдань, незалежно від процесуального статусу його клієнта;

– доведено, що процесуальна діяльність адвоката в контексті рішень, які приймає суд за результатами підготовчого судового засідання, полягає в застосуванні необхідних юридичних технологій з метою формування внутрішнього переконання суду для прийняття процесуального рішення, що найбільше відповідатиме правовій позиції адвоката. Серед таких технологій розроблено теорію права технології: консультаційної роботи, встановлення фактичних обставин і юридичної кваліфікації, стратегічного й тактичного планування, юридичної аргументації, створення письмових актів, підготовки та викладення судової промови.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України та зарубіжних країн, також були представлені у вигляді доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Публікації повністю перекривають і вирішують завдання, що були поставлені в дисертаційному дослідженні. Дослідження авторки з відповідної тематики були впроваджені в наукову та освітню діяльність.

Таким чином в цілому дисертаційне дослідження Бовнегри Ірини Василівни виконане на високому науково-методичному та методологічному рівнях. Результати і положення дисертації, які виносяться на захист відповідають всім вимогам положення на здобуття ступеня доктора філософії, є логічними та обґрунтованими науково, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків досліджень у дисертаційній роботі Бовнегри Ірини Василівни не викликають жодних зауважень. Серед іншого, це забезпечено використанням власного досвіду практичної роботи дисертанта, як адвоката в сфері кримінальної юстиції, так і належною емпіричною базою дисертаційного дослідження, яку становлять дані офіційної правової статистики за період 2020-2024 років; результати вивчення 85 судових рішень, ухвалених у кримінальних провадженнях і розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень протягом 2013–2024 років; результати анкетування 64 адвокатів і 48 суддів (Волинська, Київська, Одеська, Черкаська області та м. Київ).

Висновки дисертаційної роботи базуються на системному застосуванні різних підходів і методологій у дослідженні, а рекомендації логічно витікають із отриманих результатів та висновків проведеного дослідження. Теоретичне і практичне значення запропонованих змін і доповнень до статей 291, 303, 314 КПК України є вагомим внеском щодо вирішення проблем участі адвоката у кримінальному провадженні на стадії підготовчого судового провадження та мають суттєве значення для подальших наукових пошуків.

Юридична аргументація сформульованих наукових положень та рекомендацій свідчить про високу правову культуру дисертантки з одного боку, з іншого – про їх точність, об'єктивність та змістовність.

Оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності, рівень виконання поставленого наукового завдання

Здобувачка повною мірою оволоділа методологією наукової діяльності, зокрема ефективно використання історико-правового методу шляхом порівнянь історико-правових джерел дозволило охарактеризувати процесуальну

діяльність адвоката в кримінальному процесі загалом і в стадії підготовчого провадження тощо.

За допомогою порівняльно-правового методу дисертанткою було проаналізовано міжнародні стандарти правового регулювання участі адвоката в підготовчому провадженні, погляди вчених стосовно окремих питань поняття, змісту, структури, видів і нормативно-правової основи діяльності адвоката в підготовчому провадженні, зокрема в контексті прийнятих у підготовчому судовому засіданні судом рішень, а також реалізації завдань кримінального провадження загалом.

Завдяки належному застосуванню формально-логічного методу нею опрацьовано норми чинного КПК України й інші нормативно-правові джерела, встановлено зміст і нормативно-правову основу діяльності адвоката в підготовчому провадженні, правову природу, структурну побудову діяльності адвоката в стадії підготовчого судового провадження, її методичні й тактичні елементи, сформульовано пропозиції з удосконалення окремих кримінальних процесуальних норм. Водночас, застосування методу системно-структурного аналізу сприяло дисертантці у дослідженні системи рішень, які приймає суд у стадії підготовчого судового провадження, а також пов'язаних із ними дій і рішень адвоката. Також у дослідженні використовувалися соціологічний і статистичний методи під час вивчення практики застосування кримінального процесуального закону з відповідних питань, узагальнення результатів анкетування практичних працівників, зокрема адвокатів і суддів.

Здобувачка здійснила належну статистичну обробку отриманих даних, що сприяло обґрунтованості і достовірності у формулюванні в дисертації наукових положень, висновків, пропозицій та рекомендацій, а також виконанню поставлених наукових завдань на високому методологічному рівні, що в цілому свідчить про успішне оволодіння компетенціями, необхідними для досягнення рівня доктора філософії, та повністю виконане наукове завдання.

Зокрема, в дисертаційній роботі представлено авторське розуміння нормативної регламентації в нормах КПК України визначення терміну

«адвокат» як фізичної особи, яка на підставах і в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і КПК України, здійснює захист, представництво й надає інші види правничої допомоги клієнтам – фізичним та юридичним особам, які є учасниками кримінального провадження, а також доцільність закріплення в КПК України спеціальних процесуальних прав адвоката.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані і аргументовані здобувачкою у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації успішно впроваджено й надалі може бути використано у:

– науково-дослідній діяльності – під час подальшого дослідження процесуальної діяльності адвоката в стадії підготовчого провадження (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 30 квітня 2024 року № 56-НД);

– правозастосовній діяльності адвокатури, незалежній професійній діяльності адвокатів щодо здійснення захисту, представництва й надання інших видів правничої допомоги (акт впровадження адвокатського об'єднання «БАКЛЕРС» від 10 квітня 2024 року);

– правозастосовній діяльності суду, а також під час підготовки методичних рекомендацій з питань процесуальної діяльності адвоката в стадії підготовчого провадження (акти впровадження Святошинського районного суду м. Києва від 15 квітня 2024 року, Любашівського районного суду Одеської області від 19 квітня 2024 року, Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 травня 2024 року);

– практику захисної діяльності – під час здійснення захисту в кримінальних провадженнях (акт впровадження адвокатського об'єднання «Ю.Р.С.П.»);

– освітньому процесі – під час написання окремих розділів підручників і навчальних посібників з відповідних навчальних дисциплін, підготовки лекцій та проведення занять за відповідними темами (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 30 квітня 2024 року № 55-ОП).

Оцінка змісту дисертації, її відповідності темі та завершеності в цілому.

Дисертаційна робота Бовнегри Ірини Василівни викладена українською мовою на 270 сторінках. Структура роботи відповідає вимогам МОН України та положенню про присудження ступеня доктора філософії. Вона структурована і складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і символів, вступу, огляду літератури, матеріалів і методів дослідження, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Результати дослідження та інформація про їх впровадження представлені у 5 додатках на 27 сторінках.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати представленого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами. У вступі визначено об'єкт і предмет дослідження, наведено актуальність вибраної теми, зазначені особисті внески дисертанта та інформацію про апробацію дисертації на профільних заходах.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності адвоката в підготовчому судовому провадженні», розглянуто стан наукового дослідження та генеза правової регламентації процесуальної діяльності адвоката в стадії підготовчого провадження, а також міжнародні стандарти правового регулювання участі адвоката в підготовчому провадженні.

Доведено, що процесуальне положення адвоката-захисника/представника у кримінальному процесі, і зокрема в стадії підготовчого судового провадження, нерозривно пов'язане з процесуальним положенням особи, яку

він захищає або представляє, а розвиток інституту процесуальної діяльності адвоката в підготовчому судовому провадженні обумовлюється зокрема і розвитком процесуальних прав та гарантій їх реалізації таких осіб та констатовано недостатність зв'язку професійних повноважень адвоката, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», із його процесуальними повноваженнями захисника або представника у кримінальному провадженні.

Здійснено аналіз теоретико-методологічних засад дослідження процесуальної діяльності адвоката в підготовчому судовому провадженні та сформульовано визначення міжнародних стандартів правового регулювання участі адвоката у підготовчому судовому провадженні кримінального провадження, а саме як закріплених у нормах міжнародного права або сформульованих в рішеннях міжнародних судових установ, визнаних міжнародною спільнотою базових вимог до здійснення адвокатом кримінальної процесуальної діяльності, а також гарантій її ефективності, що мають імперативний або рекомендаційний характер для держави та визначають вектор розвитку її національного законодавства у відповідній сфері.

У розділі 2 «Структура процесуальної діяльності адвоката в стадії підготовчого судового провадження», розглянуто сутність, поняття та нормативно-правову основу діяльності адвоката в підготовчому провадженні, а також структурну побудову процесуальної діяльності адвоката в контексті прийнятих у підготовчому судовому засіданні судом рішень.

Обґрунтовано, що правові основи діяльності адвоката у кримінальному провадженні полягають в синтетичному правогенезі норм, які покликані регулювати зазначений вид діяльності, проте містяться у різноманітних законодавчих актах, що можуть не лише встановлювати правовий статус адвоката, а й регулювати питання його участі у кримінальних процесуальних відносинах.

Доведена необхідність у доповненні § 5 «Інші учасники кримінального провадження» глави 3 КПК України новою статтею 64³ «Адвокат», а також внесення змін та доповнень до статей 3, 284, 314 КПК України.

Встановлено, що нормативно-правові основи діяльності адвоката у кримінальному провадженні представлені на конституційному, організаційно-правовому, процесуальному і тактико-методичному рівнях. Усі вони відображені і в діяльності адвоката в стадії підготовчого судового провадження в усіх формах її здійснення на цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності. Актуальними і перспективними серед інших визнано напрями розвитку правової науки у сфері розроблення рекомендацій щодо тактики адвокатської діяльності та методик захисту чи представництва у кримінальних провадженнях про окремі види кримінальних правопорушень.

Розділ 3 «Зміст і форма реалізації адвокатської діяльності в стадії підготовчого провадження» розкриває зміст процесуальної діяльності адвоката в стадії підготовчого судового провадження як механізм вирішення завдань кримінального провадження, а також присвячений дослідженню особливостей реалізації адвокатом процесуальної діяльності в стадії підготовчого провадження.

Встановлена необхідність створення механізму правових гарантій залучення адвокатів для надання правничої допомоги в кримінальному процесі, наділяючи їх системою єдиних повноважень, незалежно від статусу клієнта. Відтак, ефективність здійснення адвокатом процесуальної діяльності, зокрема і в стадії підготовчого судового провадження, буде залежати, перш за все, від того, на чому вона буде ґрунтуватись, тобто якими будуть її основи, яким буде можливий потенціал захисту та охорони прав, свобод і законних інтересів його клієнта. Аналіз нормативного врегулювання процесуальної діяльності адвоката в стадії підготовчого судового провадження, як складової механізму вирішення завдань кримінального провадження, засвідчив його загальний характер, багато в чому без конкретизації повноважень, а відповідно і критеріїв законності, допустимості та етичності дій адвоката.

Доведено, що реалізація адвокатом процесуальної діяльності в стадії підготовчого судового провадження здійснюється з урахуванням її безпосередніх завдань, а також диференційованої системи процесуальних рішень, що можуть прийматися судом на цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності та запропоновано зміни і доповнення до статей 291, 303, 314 КПК України.

Отримані висновки повною мірою відповідають отриманим результатам, завданням та меті дисертаційного дослідження.

Список використаних джерел складається з 292 посилань на реферовані джерела в вітчизняних і міжнародних виданнях, що є достатньою складовою в обґрунтуванні теоретичної та емпіричної бази у дисертаційному дослідженні.

Таким чином, дисертація Бовнегри Ірини Василівни відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання щодо дослідження процесуальної діяльності адвоката в стадії підготовчого судового провадження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати дисертаційного дослідження Бовнегри Ірини Василівни щодо процесуальної діяльності адвоката в стадії підготовчого судового провадження рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, дослідникам при написанні статей та монографій, а також у плануванні досліджень за даним напрямком.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загальна позитивна оцінка дисертації Ірини Бовнегри, не заважає повернути увагу науковців до певних дискусійних положень та побажань, що мають стати предметом дискусії під час публічного захисту та бути врахованими авторкою при подальшій роботі в обраному напрямі досліджень, серед яких наступні:

1. Вважаючи в цілому науково обґрунтованим запропонований авторкою поділ на групи змісту міжнародно-правових стандартів, що сформувались у сфері реалізації права кожного на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні, зазначених нею в рубриці «удосконалено» (стор. 18 дисертації), на нашу думку, слід виокремити такі стандарти здійснення адвокатської діяльності як принципи чесності та добропорядної репутації адвоката, що є невід'ємним елементом у дотриманні Правил адвокатської етики, як одного з основних професійних обов'язків адвоката.

2. Авторкою було проведено аналіз особливостей реалізації у кримінальному провадженні права на правову допомогу неповнолітнім (стор. 47, 58, 60, 75, 123, 190 дисертації). В контексті цього вважаємо, що доцільним було б не зупинятися на їх констатації, а здійснивши збір та опрацювання емпіричних даних та повною мірою дослідивши процесуальні потреби й особливості надання правової допомоги неповнолітнім адвокатом-захисником і адвокатом-представником, запропонувати авторське бачення, щодо необхідності у внесенні змін чи доповнень до КПК України в цьому критично важливому та практично значущому, на нашу думку, питанні.

3. Залишаючи незаперечним факт того, що реалізація адвокатом процесуальної діяльності в стадії підготовчого судового провадження здійснюється з урахуванням її безпосередніх завдань, а також диференційованої системи процесуальних рішень, що можуть прийматися судом на цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності (стор. 192 дисертації), значним підсиленням теоретичної та практичної значущості дисертаційного дослідження стало б розроблення деяких інших положень, наприклад тих, що регулюють питання виконання адвокатом функцій медіатора на цій стадії, або

щодо можливостей притягнення до відповідальності самого адвоката у разі його бездіяльності (порушення вимоги щодо сумлінності тощо), внаслідок чого для його підзахисного наступили негативні наслідки.

4. Погоджуючись з позицією авторки щодо необхідності внесення змін до відповідних положень ст. 314 КПК України для забезпечення процесуальної діяльності адвоката в підготовчому судовому провадженні, зокрема в питанні забезпечення його права на подання клопотання про направлення клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності, так і щодо клопотання прокурора про закриття кримінального провадження, що подається до суду у випадках, передбачених ст. 284 КПК України за підсудністю (стор. 202 дисертації) хотілось би почути її точку зору, про системний підхід у визначенні критеріїв підсудності та можливих особливостях правових підходів в умовах правового режиму воєнного стану.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Бовнегри Ірини Василівни є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Бовнегри Ірини Василівни на тему «Процесуальна діяльність адвоката в стадії підготовчого судового провадження», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. У ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем участі адвоката в стадії підготовчого судового провадження.

2. Дисертація Бовнегри Ірини Василівни на тему «Процесуальна діяльність адвоката в стадії підготовчого судового провадження» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами і доповненнями) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами і доповненнями), а її авторка – Бовнегра Ірина Василівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**Директор навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

Василь ТОПЧІЙ